

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра міжнародних економічних відносин

РЕФЕРАТ
кваліфікаційної роботи
на здобуття
освітнього ступеня бакалавра
зі спеціальності 292 Міжнародні економічні відносини
за освітньою програмою «Міжнародна економіка»

**«СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ
ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ»**

Виконала: студентка 4 курсу ФМЕ, гр. 3
Біал Ая Мажедівна _____
(підпис)

Науковий керівник:
старший викладач кафедри МЕВ
Гусенко Ольга Сергіївна _____
(підпис)

Одеса – 2022

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ.

Актуальність теми. Сучасне поглиблення процесу глобалізації посилює рівень економічної взаємозалежності країн і розширює відкритість національних ринків. За цих умов швидко змінюються обсяги та структура міжнародних потоків товарів і послуг, що потребує вдосконалення інструментів регулювання зовнішньоекономічної діяльності та підвищення рівня ефективності зовнішньоторговельних відносин. В останні роки ці виклики набули ознак особливої актуальності для України, економіка якої є відкритою, залежною від зовнішніх ринків, з високим рівнем незбалансованості зовнішньої торгівлі товарами та послугами.

Висока залежність України від зовнішньоекономічних зв'язків, низькі показники конкурентоспроможності експортних товарів – характеристичні особливості сучасного етапу розвитку економіки країни. У цьому контексті важливого значення набуває дослідження впливу факторів і визначення перспектив розвитку зовнішньої торгівлі як сегмента української економіки.

Характерною ознакою сучасного етапу розвитку міжнародного обміну є випереджальні темпи зростання торгівлі послугами, що зумовлено інноваційно-технологічним розвитком, інтелектуалізацією праці, інформатизацією суспільних і виробничих відносин. Безперервно розширяється спектр сервісних видів економічної діяльності, відповідно змінюються обсяги і структура міжнародних потоків послуг. Стрімко набувають ваги послуги, пов'язані з поширенням Інтернет-технологій, новими способами комунікації і використанням інтелектуальної власності; водночас зберігається високий попит на фінансові, страхові, банківські та інші бізнес-послуги.

Участь окремого регіону у зовнішній торгівлі послугами залежить від секторальної структури регіональної економіки, її науково-технічного потенціалу, інноваційної активності та дієвості інституційного механізму стимулювання і підтримки експорту. Оскільки доходи від експорту мають покривати витрати на імпорт, для стабільного розвитку регіональної економіки необхідно забезпечити оптимальну пропорцію між обсягами експорту/імпорту, підтримувати ті галузі сфери послуг, які мають істотний вплив на формування конкурентоспроможної національної економіки. У цьому контексті для кожного суб'єкта зовнішньоторговельних відносин важливого значення набувають дослідження динаміки, структури і співвідношення експортно-імпортних потоків, а також визначення стратегії підвищення ефективності зовнішньої торгівлі послугами регіону.

Тому актуальність кваліфікаційної роботи бакалавра не визиває сумнівів.

Мета і завдання кваліфікаційної роботи. Головною метою дослідження є аналіз сучасного стану та перспектив підвищення ефективності зовнішньої торгівлі послугами Причорноморського регіону.

Для реалізації мети, що поставлена, потрібно вирішити наступні завдання:

- дослідити економічну сутність поняття зовнішня торгівля послугами та ефективність зовнішньої торгівлі послугами;
- систематизувати основні чинники впливу на ефективність зовнішньої торгівлі послугами регіону;
- узагальнити методи аналізу ефективності зовнішньої торгівлі послугами на регіональному рівні;
- проаналізувати сучасний стан та динаміку зовнішньої торгівлі послугами Причорноморського регіону;
- проаналізувати показники ефективності зовнішньої торгівлі послугами Причорноморського регіону;
- здійснити SWOT- та PEST-аналіз Причорноморського регіону;
- запропонувати підвищення ефективності зовнішньої торгівлі послугами Причорноморського регіону за рахунок створення туристично-рекреаційного кластеру;
- визначити перспективи розвитку ринку високотехнологічних послуг як чинника підвищення ефективності зовнішньої торгівлі послугами Причорноморського регіону.

Об'єктом дослідження є ефективність зовнішньої торгівлі послугами Причорноморського регіону та перспективи її підвищення.

Предметом дослідження виступають теоретико-методичні та організаційно-економічні рішення щодо сучасного стану зовнішньої торгівлі послугами Причорноморського регіону та перспектив підвищення її ефективності.

Методи дослідження. У процесі підготовки кваліфікаційної роботи бакалавра застосовувалися загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання. При теоретико-методичному аналізі ефективності зовнішньої торгівлі послугами регіону із загальнонаукових методів застосовано аналіз та синтез, індукція та дедукція, абстрактно-логічний метод, метод узагальнення та класифікації. До спеціальних методів належать метод економічного аналізу та метод економіко-математичного моделювання (в процесі аналізу сучасного стану та динаміки показників ефективності зовнішньої торгівлі послугами Причорноморського регіону), графічний (для наочного схематичного зображення результатів дослідження) та табличний методи (подання результатів зведення та групування аналітичних даних зовнішньої торгівлі послугами Причорноморського регіону). Робота була здійснена при використанні програми офісного пакету MS Office -Microsoft Excel.

Інформаційна база дослідження. Для написання кваліфікаційної роботи магістра використовувалися такі джерела інформації як, наукові праці українських та зарубіжних вчених-економістів, серед яких особливо доцільно

виокремити: Александрову Р. А., Платошину Г. М., Платошина А. С., Брензович К. С., Іванову Л. О., Калюжню Н.О., Кузнецову Г. В., Лагодієнко В.В., Саркісяна Г.О., Любарова Ю.Й., Лапшина В.І., Кузніченко В.М., Прокушева Е.Ф. та інших.

Інформаційно-довідковою базою є законодавчі акти Верховної Ради України, стратегічні програмні та нормативно-правові документи, матеріали Державної служби статистики України та її управлінь в Одеській, Миколаївській та Херсонській областях; наукові праці провідних вітчизняних та зарубіжних учених, матеріали конференцій і семінарів, монографії, збірники та наукові статті; інтернет-ресурси тощо.

Публікації та апробація результатів дослідження. За результатами виконання кваліфікаційної роботи бакалавра була прийнята участь у Міжнародній науково-практичній конференції та опублікована наступна стаття:

1. Білал А.М., Гусенко О.С. Сучасний стан та динаміка зовнішньої торгівлі послугами Причорноморського регіону // Society and science. Problems and prospects. Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference. London, England. 2022. pp. 122-130. DOI: 10.46299/ISG.2022.I.III. URL: https://isg-konf.com/ru/society-and-science-problems-and-prospects-ru/?utm_source=eSputnik-promo&utm_medium=email&utm_campaign=Sbomik_materialov_konferencii_dostupen&utm_content=1135837578

Структура роботи. Кваліфікаційна робота бакалавра складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 110 сторінок. Робота містить 16 таблиць та 21 рисунок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі *«Теоретико-методологічні основи дослідження ефективності зовнішньої торгівлі послугами регіону»* визначена сутність зовнішньої торгівлі послугами регіону; з'ясовані фактори впливу на ефективність зовнішньої торгівлі послугами регіону; розглянута методика оцінки ефективності зовнішньої торгівлі послугами регіону.

У другому розділі *«Аналіз ефективності зовнішньої торгівлі послугами Причорноморського регіону»* здійснена оцінка динаміки, структури та географічної спрямованості зовнішньої торгівлі послугами Причорноморського регіону; проведений аналіз факторів, що впливають на ефективність зовнішньої торгівлі послугами Причорноморського регіону; проаналізовані показники ефективності зовнішньої торгівлі послугами Причорноморського регіону.

У третьому розділі *«Перспективи підвищення ефективності зовнішньої торгівлі послугами Причорноморського регіону»* виявлені можливості підвищення ефективності зовнішньої торгівлі послугами Причорноморського регіону за рахунок створення туристично-рекреаційного кластеру; обґрунтовані

напрями підвищення ефективності зовнішньої торгівлі послугами Причорноморського регіону за рахунок ринку високотехнологічних послуг.

ВИСНОВКИ:

За результатами дослідження, зробленого в кваліфікаційній роботі бакалавра, було здійснено узагальнення трактування поняття зовнішня торгівля різними науковцями.

Систематизація та критичний аналіз трактувань терміну послуга (service) вітчизняними і зарубіжними вченими дозволили виділити два основні концептуальні підходи:

- 1) послуга як діяльність, що задовольняє певну людську потребу;
- 2) послуга як продукт (результат) діяльності.

В роботі були систематизовані способи надання послуг, оскільки на відміну від міжнародних операцій з товарами, торгівля послугами не вимагає фізичного перетину кордонів країни.

Були узагальнені напрями (підходи) щодо визначення поняття «ефективність». Досліджуючи ефективність зовнішньої торгівлі послугами регіону, в розділі були зроблені наступні теоретичні припущення:

- економічна ефективність зовнішньоторговельної діяльності регіону є сукупним результатом діяльності господарюючих суб'єктів, які ведуть зовнішньоекономічну діяльність з надання послуг;
- економічна ефективність зовнішньої торгівлі послугами демонструє ефективність регіональних інститутів влади, які здатні надавати істотну підтримку своїм експортерам, лобіюючи їх інтереси як на державному рівні, так і на зовнішніх ринках;
- ефективність зовнішньої торгівлі послугами визначається системою показників, яка охоплює фінансові, виробничі, інформаційні, інноваційні та інші аспекти зовнішньоторговельної діяльності регіону;
- ефективна зовнішня торгівля регіону, безумовно, є чинником його економічного зростання.

В роботі було визначено, що аналіз торгівлі послугами за своєю суттю вимагає особливих методологічних підходів у порівнянні з торгівлею товарами, оскільки послуги складніше піддаються формалізованому визначенню, а отримання необхідної інформації про торгівлю послугами залежить від специфіки міжнародних і національних стандартів, які регламентують діяльність у сфері послуг. Було здійснено систематизацію вищеназваних методологічних підходів до аналізу ефективності зовнішньої торгівлі регіону.

За результатами дослідження, зробленого в кваліфікаційній роботі бакалавра, можна зробити висновок, що наразі експортний потенціал регіонів в торгівлі послугами розташований нерівномірно. Станом на кінець вересня 2021

року 39,7% українського експорту послуг припадало на м. Київ, у той час як частка областей Причорноморського регіону була такою: Одеська область (7,5%), Миколаївська область (3,6%) та Херсонська область (0,3%). Наразі з областей Причорноморського регіону тільки Одеська область демонструє достатній експортний потенціал в торгівлі послугами.

Станом на кінець вересня 2021 року 52,8% українського імпорту послуг припадало на м. Київ, у той час як частка областей Причорноморського регіону була такою: Одеська область (6,3%), Миколаївська область (0,4%) та Херсонська область (0,4%).

Протягом 1996-2003 років в Причорноморському регіоні збільшення обсягів експорту послуг було достатньо незначним. З 2004 р. починається достатньо стрімке зростання обсягів експорту послугами. Так, у 2008 р. спостерігаються найвищі обсяги експорту в регіоні. З 2009 р. відбувається істотне зменшення обсягів зовнішньої торгівлі, що було пов'язане зі світовою економічною кризою. З 2010 по 2013 роки простежується чергове збільшення обсягів експорту. Починаючи з 2014 р. по 2019 роки в регіоні спостерігалось падіння обсягів експорту послуг, що пов'язане зі станом економіки в Україні в цілому, анексією Криму та окупацією деяких територій в Донецькій та Луганській областях. У 2020-2021 роках падіння обсягів експортних операцій в регіоні відбулося у зв'язку з пандемією коронавірусу. Щодо імпорту, то тут періодизація змін в обсязі була дещо іншою. Протягом 1996-2003 років імпорт мав різнонаправлені тенденції, демонструючи то зростання, то падіння. 2012-2013 та 2020 роки були найкращими для Причорноморського регіону з точки зору абсолютних показників обсягу імпорту.

Показники зовнішньоторговельного обігу послуг Причорноморського регіону протягом 1996-2021 років характеризувався різновекторними тенденціями. Так, у 2008 р. він становив 2124850,8 тис. дол., що є найвищим показником за досліджуваний період. У 2015-2021 років обсяг зовнішньоторговельного обігу істотно зменшився та наразі має рівень 2006-2007 років.

Щодо географічної структури експорту послуг Причорноморського регіону, то в розділі було визначено, що основним торговельним партнером регіону є країни ЄС. Найвищий обсяг експорту до країн ЄС регіон мав у 2008 році - 776212,3 тис. дол. За період 2008-2020 років експорт до країн ЄС впав більш ніж в 2 рази й у 2020 році складає 352376 тис. дол. Країни Азії також є важливими торговельними партнерами регіону. У 2019-2020 роках обсяг експорту до країн Азії практично дорівнює обсягу, що експортується до країн ЄС.

Географічна структура імпорту послуг в Причорноморський регіон відображає таку ж тенденцію. Найбільше Причорноморський регіон імпортує послуги з країн ЄС. Другу сходинку серед торговельних партнерів в імпорті також займають країни Азії. Необхідно зазначити, що за 2019-2020 роки імпорт з Азії достатньо виріс і наразі практично досяг обсягів послуг, що імпортуються з країн ЄС.

Щодо структури експорту послуг за видами, то необхідно зазначити, що основним видом послуг, що експортуються, є транспортні послуги. Другу сходинку займають послуги з переробки матеріальних ресурсів. В імпорті послуг Причорноморського регіону у 2017-2020 роках переважають також транспортні послуги. Другу сходинку займають послуги, пов'язані з подорожами. Треба зазначити, що саме ці дві категорії послуг зазнали найбільшого впливу пандемії коронавірусу. Так у 2020 році порівняно з 2019 роком обсяги транспортних послуг та послуг, пов'язані з подорожами, скоротилися більше ніж у 3 рази.

В роботі був наданий PEST- та SWOT – аналіз Причорноморського регіону.

Були визначені показники ефективності зовнішньої торгівлі послугами. Зокрема, коефіцієнт покриття імпорту експортом регіону характеризує співвідношення експорту з імпортом, що показує ступінь збалансованості зовнішньої торгівлі регіону. Незважаючи на те, що коефіцієнт є більшим за 1, тобто зовнішня торгівля послугами Причорноморського регіону є збалансованою, ми можемо простежити негативну тенденцію. Зокрема, за останні 5 років коефіцієнт знизився з 6,3 до 2,7.

Питома вага експорту регіону в країни далекого зарубіжжя в загальному експорті регіону характеризує ступінь співпраці регіону в сфері послуг з країнами далекого зарубіжжя. З розрахунків, ми можемо зробити висновок, що у 2020 році частка країн Азії, Америки, Африки, Австралії та Океанії в експорті послуг складає 40,11%, що демонструє достатньо поглиблений рівень співпраці з цими країнами.

Також була розрахована регіональна експортерська квота, яка протягом 2015-2021 років мала тенденцію до зниження. Тобто наразі економіка Причорноморського регіону в сфері зовнішньої торгівлі послугами не вважається відкритою, оскільки показники не перевищують 35%. Регіональна імпортерська квота демонструє невисокий рівень залежності від зовнішніх ринків, що є позитивною тенденцією.

Вважається, що зовнішня торгівля послугами регіону є ефективною, якщо загальний коефіцієнт ефективності перевищує 1. Протягом досліджуваного періоду тільки у 2011-2015 році загальний коефіцієнт був більшим за 1. Після 2015 року загальний коефіцієнт є меншим за 1. Тобто був зроблений висновок, що наразі зовнішня торгівля послугами Причорноморського регіону є неефективною.

В роботі була розрахована матриця структурного аналізу експорту та імпорту послуг Причорноморського регіону у 2020 році та було визначено, що структура є достатньо ефективною, оскільки і в експорті і в імпорті присутня позиція за групою АХ та групи ВХ в експорті.

За результатами дослідження, зробленого в кваліфікаційній роботі бакалавра, було зазначено, що важливим критерієм конкурентних переваг регіону та країни в цілому на світових ринках аналітики вважають структуру експорту. Моноспрямований характер експорту послуг Причорноморського регіону, в структурі якого домінують транспортні послуги, обмежує його присутність на інших сегментах світового ринку. Для посилення участі регіону в міжнародній торгівлі послугами необхідно активізувати експортний потенціал тих галузей, які

визначають сучасні тенденції розвитку сервісної економіки й успішно адаптуються до глобального конкурентного середовища.

Були визначені напрями включення регіонів України до світової науково-технічної сфери. Та проаналізована структура експорту високотехнологічних послуг в областях Причорноморського регіону у 2015-2021 роках. Головними статтями експорту високотехнологічних послуг областей Причорноморського регіону є послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні, інформаційні послуги та наукові й технічні послуги. Серед областей найбільш розвинутою в цьому аспекті є Одеська область. Тому на нашу думку, розвиток ринку саме цих категорій послуг призведе до підвищення ефективності зовнішньої торгівлі послугами регіону.

В роботі було визначено, що наразі цифровізація економіки досягла стану, за якого ІТ-індустрія стала стратегічним сектором у багатьох відношеннях і, без сумніву, пропонує нові можливості для торгівлі та розвитку. Конкурентоспроможність різних країн тепер прямо пов'язана з їх спроможністю інвестувати у розвиток сектора ІТ та запроваджувати інновації у виробничих та управлінських процесах. Протягом наступних років цифровізація послуг та їх надання роботами значною мірою залежатимуть від нових інформаційних технологій, а саме: від програмного та апаратного забезпечення, передачі інформації та зберігання даних. Більш докладний аналіз сегментів ринку, які зростають, дозволів побачити, що найвищі темпи зростання демонструють ринок корпоративного програмного забезпечення та ринок ІТ-послуг (8,3% та 4,7% відповідно), тоді як середній показник зростання ринку інформаційно-телекомунікаційних технологій (ІКТ) загалом складає 3,2%.

В роботі були надані нові моделі, переваги та виклики для світової торгівлі, розвиток яких принесе істотні конкурентні переваги для Причорноморського регіону.

Також було визначено, що окремі розвитку ринку високотехнологічних послуг ще одним важливим напрямом підвищення ефективності зовнішньої торгівлі послугами Причорноморського регіону є створення туристично-рекреаційного кластеру. Тож в розділі були надані основними ознаки, якими характеризується конкурентоспроможний туристично-рекреаційний кластер регіону.

Була проаналізована концептуальна модель створення й просування на ринок нового регіонального туристичного продукту на засадах кластерного підходу.

В роботі була оцінена доцільність формування туристичного кластеру за допомогою SWOT-аналізу. Були надані узагальнені результати оцінки сфери туризму Причорноморського регіону та передумов формування туристичного кластеру.

Були проаналізовані передумови створення туристично-рекреаційного кластеру на території Причорноморського регіону вказують на доцільність і необхідність організації його діяльності. Формування туристичного кластеру спричинить створення сучасного конкурентоспроможного туристичного ринку на території регіону, а значить й стимулюватиме експорт туристичних послуг регіону.

АНОТАЦІЯ

Білал Ая Мажедівна, «Стан та перспективи підвищення ефективності зовнішньої торгівлі послугами Причорноморського регіону»,
кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра
292 «Міжнародні економічні відносини» за освітньою програмою «Міжнародна економіка»
Одеський національний економічний університет
м. Одеса, 2022 рік

Кваліфікаційна робота бакалавра складається з трьох розділів. Об'єктом дослідження є ефективність зовнішньої торгівлі послугами Причорноморського регіону та перспективи її підвищення.

У роботі розглядаються теоретико-методичні основи дослідження ефективності зовнішньої торгівлі послугами на регіональному рівні. Систематизовано фактори впливу на ефективність зовнішньої торгівлі послугами регіону та визначено методи аналізу ефективності зовнішньої торгівлі послугами регіону.

Проаналізовано показники сучасного стану та динаміки зовнішньої торгівлі послугами Причорноморського регіону. Проведено SWOT- та PEST – аналіз регіону. Проаналізовані показники ефективності зовнішньої торгівлі послугами Причорноморського регіону.

Визначені перспективи підвищення ефективності зовнішньої торгівлі послугами Причорноморського регіону за рахунок розвитку високотехнологічних послуг. Особий наголос зроблений на підвищенні ефективності зовнішньої торгівлі послугами Причорноморського регіону за рахунок створення туристично-рекреаційного кластеру.

Ключові слова: зовнішня торгівля регіону, послуга, ефективність зовнішньої торгівлі послугами регіону, географічна структура зовнішньої торгівлі послугами, експортна квота, імпортна квота, зовнішньоторговельна квота; ABC та XYZ – аналіз, загальний показник ефективності зовнішньої торгівлі послугами регіону, високотехнологічні послуги; туристично-рекреаційний кластер.

SUMMARY

Bilal Aya Mazhedivna, "Status and prospects of improving external efficiency trade in services of the Black Sea region",
qualification work for a bachelor's degree 292 "International Economic Relations" under the educational program "International Economics"
Odessa National University of Economics
Odessa, 2022

The bachelor's thesis consists of three sections. The object of the study is the effectiveness of foreign trade in services of the Black Sea region and prospects for its improvement. The paper considers the theoretical and methodological foundations of the study of the effectiveness of foreign trade in services at the regional level. The factors influencing the efficiency of foreign trade in services of the region are systematized and the methods of analysis of the efficiency of foreign trade in services of the region are determined.

Indicators of the current state and dynamics of foreign trade in services of the Black Sea region are analyzed. SWOT and PEST analysis of the region was conducted. The indicators of efficiency of foreign trade in services of the Black Sea region are analyzed.

Prospects for improving the efficiency of foreign trade in services of the Black Sea region through the development of high-tech services are identified. Particular emphasis is placed on improving the efficiency of foreign trade in services of the Black Sea region through the creation of a tourist and recreational cluster.

Key words: foreign trade of the region, service, efficiency of foreign trade in services of the region, geographical structure of foreign trade in services, export quota, import quota, foreign trade quota; ABC and XYZ - analysis, general indicator of efficiency of foreign trade in services of the region, high-tech services; tourist and recreational cluster.